

NEOOSMANIZAM: TURSKA IZMEĐU JUČE I SUTRA

„Jednog dana, moje ponizno tijelo će se, sigurno, pretvoriti u prah. Ali republika će ostati da živi. Uvijek.“

- Kemal Mustafa-paša Atatürk -

Dževad Galijašević

Neosmanism: Turkey between yesterday and tomorrow

Summary: Geostrategic integrity of the Balkans and the Danube region and the strategic ambitions of powerful countries that were inherited from previous centuries define the start points of European streams in XX century. German “drang nach osten”, Russian spread to south and an ambition of primate in struggle for the Turkish heredity, Turkish strivings to bring its Empire out of death with reforms, and remain right-sided to Sava-Danube river basin, preserving it as its natural border, and the strivings of Balkan peoples for liberation, shaped geopolitical, strategic and state-legal traits of the phenomenon called “Eastern question”.

The conquests from south east towards north and northwest and vice versa pointed that geostrategic traits of Balkans were not separation and geographic in-connectivity, but connection and permeation, which open strategic ways to domination over the Eurasian knot and warm seas of Mediterranean and Middle East. The fact that Balkans aren't the only connection between Europe and Asia does not lessen their geostrategic and geopolitical importance. On the contrary. This question, that was an eastern one for powerful countries, and one of a life importance for the people of southeast Europe, goes back into deep past. It was formed and a geo-strategic position of a whole area that it related to by conflicted interest of people, religions and whole civilizations that faced each others there. However, if looking for a more narrow historical sense of the term Eastern question, we will find it in a collision of Europe and Islamic world, which was brought by Turkish penetration into Europe. During the rise of the Ottoman Empire, it was a matter of survival of European countries that were struck by Ottoman conquest, and after the decline of the Ottoman power it turned into a struggle for Turkish heredity. Today, the struggle

* Политиколог, публициста, експерт за питања безбједности и тероризма; аутор више књига и стручних радова. Живи у Мошеву, Федерација БиХ.

form Ottoman heredity strongly includes Turkey as well. Turkish angagement in a struggle for its own historical heredity has got a unique name: "Neoosmanism"!

Key words: *Mediterranean, Balkans, Turkey, Ottoman Empire, neoosmanism, Middle East, Islam.*

Apstrakt: *Geostrateška cjelovitost Balkana i Podunavlja i strateška stremljenja velikih sila naslijeđena iz prethodnih vijekova odredili su polazne tačke evropskih kretanja XIX vijeka. Njemački Prodor na Istok, rusko širenje na Jug i težnja za primatom u borbi za tursko nasljeđe, nastojanje Turske da reformama svoju imperiju vrati iz mrtvih i ostane na desnoj strani savsko-dunavskog sliva, čuvajući ga kao svoju prirodnu granicu, te težnje balkanskih naroda za oslobođenjem, uobličili su geopolitička, strateška i državno-pravna obilježja fenomena nazvanog „Istočno pitanje“.*

Osvajački pohodi sa jugoistoka na sjever i sjeverozapad i obratno, ukazali su da geostrateške osobine Balkana nisu razdvajanje i geografska nepremostivost, već spajanje i prožimanje koje otvara strateške puteve za dominaciju nad evroazijskim čvorom i toplim morima Sredozemlja i Bliskog istoka. Činjenica da Balkan nije jedina veza između Europe i Azije ne umanjuje njegovu geo-stratešku i geo-političku važnost. Naprotiv. Ovo pitanje, koje je za velike sile bilo istočno, a za narode jugoistoka Europe životno, seže duboku u prošlost. Formirali su ga i trasirali geostrateški položaj čitavog prostora koga se Istočno pitanje ticalo i sukobi interesa naroda, religija i čitavih civilizacija koje su se tu sučeljavale. Ako se, međutim, traži užu istorijski smisao samog pojma Istočno pitanje, naći ćemo ga u sudaru Evrope sa islamskim svijetom, koji je sa sobom donijelo prodiranje Turske u Evropu. U vrijeme uspona Osmanlijskog carstva bilo je to pitanje opstanka evropskih sila koje su bile na udaru turskih osvajanja, a potom, opadanjem moći Osmanske imperije, Istočno pitanje je preraslo u borbu za tursko nasljeđe.

Danas je u tu borbu za osmansko-osmanlijsko nasljeđe snažno uključena i Turska. Turski angažman u borbi za vlastito istorijsko nasljeđe, dobio je jedinstveno ime: „NEOOSMANIZAM“!

Ključne riječi: *Sredozemlje, Balkan, Turska, Osmansko carstvo, neoosmanizam, Bliski istok, islam*

Svaka država je, u principu, sredstvo ispoljavanja njene političke ideje – čak i kada sebe definiše kroz religiju i vjerski identitet, ona teži zaštitu vlastite organizacije kroz koju se institucionalno utjelovljuje njena ideja.

Šta je organizaciono, a sljedstveno tome i idejno, bila suština Osmanskog carstva, nije teško odgovoriti. Nikoga se ne dotiče posebno, kad sa velike vremenske distance sudite o istorijskim činjenicama. Ali ako zakoračite u nove društvene odnose i već formulisane vjerske i etničke interese – ako dir-

nete u mitove, tada imate obavezu da svoje stajalište stručno i temeljito objasnite ako ne želite biti dio postojećeg konflikta, na „etnički“ i „kulturno“ „logičnoj“ strani shvatanja.

U toj premisi leži moje uvjerenje da moramo dati odgovor na pitanje: „Šta je za nas osmanizam“ da bismo definisali pojam „neo-osmanizma“.

Osmanizam „Osmanlijskog carstva“ !

Politički sistem, društveno uređenje, kritička teorija društva, politička filozofija vladanja šovinistička doktrina beskrupuloznog islamiziranja i turčenja (stav porobljenih naroda) ili, reformski pokret od sredine devetnaestog vijeka do balkanskih ratova – napor da se tursko društvo evropeizira i stvaranje uslova za pojavu Kemal Mustafe Paše poznatog kao Kemal Ata-Turk (u što nas uvjerava Turska historiografija)?!

Osmanizam (s-h.) ili Osmanlilik, Osmanlicilik (tur.), te Ottomanism (eng.), predstavlja termin koji se u turskoj historiografiji koristi za označavanje ideologije i političkog programa osmanskih modernističkih reformatora koji su u periodu od početka Tanzimata 1839. do balkanskih ratova 1912-1913. promovisali osmanski patriotizam među različitim vjersko-etničkim grupama Carevine. Primjer nosilaca takve ideologije je društvo Mlade Osmanlije (osnovano 1865.), koje se borilo za uvođenje ustavnog uređenja u Carevinu, jednakost svih podanika Carevine bez obzira na vjersku i etničku pripadnost i privrženost Osmanskoj državi kao domovini (vatan) svih njenih stanovnika. Cilj ovog društva bio je u krajnjoj liniji "stvaranje jedinstvene osmanske nacionalnosti tako da svi sultanovi podanici imaju ista prava i dužnosti bez obzira na razlike u rasi, vjeri i naciji"¹

O ovoj političkoj ideologiji i politici detaljno se govori u posebnoj odrednici nove turske Islamske enciklopedije². Na sasvim turski način i u duhu turskog interesa. Prema tome, ako je vjerovati Turcima, osmanizam je termin koji se odnosio na unutrašnje preuređenje Osmanskog carstva slijedeći ideje evropskog modernizma.

Turci, svakako, žele da i mi na njihovu istoriju gledamo „njihovim očima“ pa da jedan pokret, koji nama samima nije značio ništa, posmatramo kao važan izraz reformskog duha, te da cijelu istoriju osmanskog vladanja negiramo prihvatajući njihovu definiciju.

¹ Josep von Hammer, *Historija Turskog/Osmanskog Carstva*, vol. 3. Zagreb, 1979., str. 408-409

² 2.TDV *Islam Ansiklopedisi*, Istanbul, 2007, vol. 33, „Osmanlicilik“, str. 485-487.

Naravno, o posljedicama te vlasti i tog perioda Turci mogu raspravljati sa pozicije vlastitog interesa, ali moraju prihvatiti da postoje mišljenja i stavovi porobljenih naroda i njihov ugao gledanja na Osmanski period.



Sa svojim organizacionim i upravnim sistemom, Osmansko carstvo predstavljalo je jednu od glavnih političkih sila koje su u dugom vremenskom periodu oblikovale istoriju jugoistočne Evrope. Od XIV pa sve do početka XX vijeka Osmansko carstvo predstavljalo je najveću vojnu silu i političku organizaciju u ovom regionu.

Često se kaže da je Osmansko carstvo bilo turska država. Istini za volju, osnivači osmanske države i dinastije jesu bili turskog porijekla, ali se osmanska država širila s novim osvajanjima i vremenom obuhvatala mnoge narode koji su govorili različitim jezicima i imali različite vjere. Štaviše, samu vladajuću klasu u Osmanskom carstvu su tokom većeg dijela njegove istorije činili ljudi iz različitih etničkih grupa. Od „klasičnog doba“ Mehmeda II i Sulejmana, pa do jačanja nacionalizma u XIX vijeku čak su i sami pripadnici vladajuće klase pod „Turcima“ podrazumijevali proste i nepismene seljake iz Maple Azije s kojima nisu htjeli da imaju ništa. Zato predstavnici osmanske vlasti i učeni ljudi svoju državu nikad i nisu zvali turskom, nego devlet-i aliye, visoka porta, ili devlet-i ali-Osman, država Osmanove loze. Kao i u većini drugih srednjovjekovnih i ranih novovjekovnih država, lojalnost dinastiji bila je mnogo važnija od pripadnosti etničkoj grupi.

Ponekad su sultani, tokom „klasičnog doba“, imali neograničenu vlast i kontrolisali sve što se dešava širom osvojenih oblasti. Međutim, carevinu koja se prostirala na tri kontinenta nije bilo lako nadgledati, naročito s onako ograničenim tehničkim sredstvima kakva su postojala u kasnom srednjem vijeku i na početku novog doba. Čak je i sistem timara, zahvaljujući kojem su sultani kontrolisali najznačajniji dio vojske, zapravo bio samo sredstvo kakvo se koristilo u svim razvijenijim poljoprivrednim društvima s nešto većom teritorijom i stanovništvom - sredstvo, dakle, kojim se na lokalnom nivou postizalo ono što se, s obzirom na nizak stepen razvoja novčane privrede, nezvijen saobraćajni sistem i nerazvijen sistem komunikacija, nije moglo postići na nivou čitave zemlje, a što je zahtijevalo efikasne mjere kojima bi se očuvali red, mir i obezbjedio prenos svakog proizvedenog viška u ruke same vladajuće elite. Kasnije sultan postaje i vjerski vođa, ali, jednostavno rečeno, „despotska“ vlast osmanskih sultana samo teorijski je zavisila od Boga, a praktično od okolnosti kakve, u to doba, vladaju među državama i među ljudima.

Razlika između društava i stanovništva jugoistočne Europe, s jedne, i osmanskih osvajača s druge strane, okosnica je mnogih naših nacionalnih verzija istorije. Tokom osvajanja i duge osmanske vladavine sukoba je bilo mnogo, a na predstavi, o tom vremenu, i sudbini vlastitog naroda nastali su mnogi mitovi i uvjerenja sa kojima je i danas nemoguće polemisati.

Najveći dio jugoistočne Europe Osmanlije su osvojili u 14. i 15. vijeku, neki su dijelovi ili zauzeti poslije (na primjer Slavonija, Banat, Kipar, Kreta), ili nikad nisu ni potpali pod osmansku vlast (Krf, Slovenija, dijelovi Dalmacije i Hrvatske). Za narode u ovoj regiji osmanska vladavina predstavlja izuzetno važnu istorijsku činjenicu, koja je odredila njihove živote u neposrednom i dugoročnom smislu.

Istoričari su o tome imali vrlo često različita, ponekad i suprotstavljena mišljenja. Većina istoričara o tom je procesu pisala sa stanovišta nacije, iako su narodi kasnoga srednjeg vijeka rijetko doživljavali svijet na etnički način. Za jedne su osmanska osvajanja katastrofa, bilo za njihov narod, bilo za cijelu evropsku civilizaciju, a za druge, predstavljala su simbol mira koji je osmanska vladavina uspostavila. Naravno, cijeli je taj proces osvajanja bio daleko kompleksniji i u njemu je vrlo teško jasno razdvojiti etničke, vjerske i kulturne grupe i prepoznati sve njihove interese.

Ipak, sa sigurnošću se može reći da Osmanska država predstavlja:³

- vjersku i nasljednu monarhiju kojoj je na čelu sultan kao vrhovni politički i vjerski autoritet;
- voć države bazira se na vojnoj sili kojom upravlja (takođe) sultan;
- ekonomski i privredni odnosi zasnovani su na specifičnom „timarsko-spahijskom“ feudalnom sistemu;
- u carstvu vlada potpuna i permanentna diskriminacija nemuslimana i žena.

Jednostavno, riječ je o totalitarnom, teokratskom, militarnom i diskriminatorском carstvu, na tri kontinenta, sa osmanizmom kao definicijom i izrazom feudalne organizacije i ideje vladanja.

Osmanizam je ideja Osmanskog carstva i ona je na ovom dijelu Europe funkcionisala pet vijekova. Iako se feudalna Europa nije puno razlikovala, ipak u periodu Osmanske vladavine, i pored velike volje, teško je pronaći

³ Shaw, „Ottoman View of the Balkans, p. 69-70; Sugar, Southeastern under Ottoman Rule, str. 37-38; Rycout, Present Slate of the Ottoman Empire, str. 172173; O timarskom sistemu vidi Tomasevich, Peasants, Politics and Economic Change, str. 2X-33; Sugar, Southeastern Europe under Ottoman Rule, str. 98-99, 212.

bilo šta pozitivno. Naše (a time mislim na sve Južne Slovence i druge balkanske narode) istorijsko iskustvo sa Turcima je teško, bolno i nema nijednu pozitivnu dimenziju. Ta vladavina je naša zajednička tragedija, koja ostavlja posljedice i nakon što je doživjela težak poraz baš na Balkanu. I ne samo na Balkanu i Podunavlju, nego i poraz u Prvom svjetskom ratu. Tek ti porazi doveli su konačno do stvaranja kritične mase potrebne za revolucionarne promjene, koje je predvodio vojskovođa i (kasnije) državnik, Kemal paša Ata-Turk.

Revolucija i Turska Republika!

Turski general Mustafa Kemal (1881-1938.), Kemal-paša od (1917.) , Kemal-paša Atatürk (od 1930.) osnovao je Nacionalni pokret za nezavisnost Turske (od 1919.-1923.). Sultan Mehmed VI poslao je vojsku protiv Nacionalnog pokreta, ali je ona poražena. U raspravama o reformama koje je poduzeo Kemal-paša zanemaruje se činjenica da je Turska bila poražena u Prvom svjetskom ratu i da je 1920. godine došlo do iskrcavanja Grčke vojske na zapadnoj obali Male Azije, kod luke Izmir (Smyrne) a da su Englezi i Francuzi zauzeli Dardanele. Od početka 1921. godine turska vojska je bilježila poraze, ali je sredinom te godine došlo do velike pobjede turske vojske na rijeci Sakaraya, a zatim i do oslobađanja Izmira (9.9.1922.). Nakon velikog pokolja nad Grcima, preko milion Grka je zauvijek napustilo Malu Aziju.

Na Velikoj Nacionalnoj skupštini u Ankari (1.11.1922.) odlučeno je da se ukine ured Sultana i 17.11.1922. godine zadnji sultan je napustio Istanbul. Taj događaj označava kraj Osmanlijskog carstva. Nacionalna skupština Turske (13.10.1923.) proglašava Republiku Tursku, određuje Ankaru za glavni grad, a Kemal-pašu za predsjednika države.

Već 1924. godine dolazi do ukidanja Kalifata koji je u osmanlijskom periodu bio glavni izvor vjerske moći – dolazi do zabrane posebnih vjerskih škola i zabrane nošenja fesa. Zabranjuje se mnogoženstvo i uvodi latinica, kao službeno pismo umjesto arapskog pisma. Žene stiču pravo glasa i utvrđuje se ravnopravnost muškarca i žene u obavljanju javnih dužnosti i funkcija. Umjesto tradicionalnog, nameće se gregorijanski kalendar, uspostavlja jedinstven sistem javnog obrazovanja, ukidaju šerijatski sudovi i uspostavlja se novi pravni poredak zasnovan na švajcarskom zakonodavstvu. Nasljednik Kemal-paše Atatürk, Ismet Ineni proglašava zakone o reformi zemlje u sferi posjeda, te uvodi višepartijski sistem.

Tumačeći ovaj period, Semjuel Hantington konstatuje: „*Nizom pažljivo proračunatih reformi dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog vijeka Mustafa Kemal Atatürk je pokušao da svoj narod oslobodi njegove otomanske i*

muslimanske prošlosti. Osnovni principi ili „šest strela“ kemalizma bili su: populizam, republikanizam, nacionalizam, sekularizam, državni suverenitet i reformizam. Odbacujući ideju multinacionalnog carstva, Kemal je ciljao na homogenu nacionalnu državu izbacujući i ubijajući Jermene i Grke u tom procesu...“⁴

Od 1952. godine Turska je pristupila NATO savezu, a u aprilu 1987. godine, zatražila je i formalno prijem u članstvo Evropske unije. Da se zemlja veličine Turske, s tolikim stanovništvom i 16. svjetskim relativnim BDP-om nalazi u Srednjoj Europi, uz jednu ili dvije reforme po svoj bi prilici već bila u EU. Turska je sa 75 milijuna stanovnika druga najmnogoljudnija u Europi, po površini je najveća, a od 2002. do 2007. bila je među prvima u svijetu po rastu BDP-a. Nakon decenija reformi i čekanja na članstvo u EU, Turska kreće u diplomatsku ofanzivu kako bi na Balkanu, Bliskom istoku i Kavkazu ojačala politički uticaj. Čovjek čiji je zadatak reafirmacija tih područja, turski ministar vanjskih poslova Ahmet Davutoglu, prilično je aktivan u tumačenju odnosa Turske prema Evropskoj uniji, osmanskom nasljeđu, viziji Balkana, te odnosima sa BiH, Srbijom, Makedonijom, Hrvatskom...

„Ne samo na Balkanu, nego i na Bliskom istoku, na Kavkazu i u središnjoj Aziji. Želimo poticati mir i napredak u tim područjima. Jer, kad oko nas izbijaju krize, osjeća ih i Turska. Za rata u BiH Turska je primila mnoštvo izbjeglica; sjetimo se i rata na Kosovu te krize u Makedoniji, a slično je i s krizama na Kavkazu i Bliskom istoku. Imamo viziju sigurnosti i stabilnosti za sve u regiji. Drugo, Turska ima izvrstan politički dijalog sa zemljama u regiji, posebno sa susjedima – Bugarskom, Grčkom, ali i s Hrvatskom, BiH, Srbijom, Slovenijom, koje susjedima smatramo zbog snažnih veza iz prošlosti. Imamo projekte koji bi uključivali zemlje Balkana, jer je ekonomska suradnja najbolji put u stabilnost i mir. Slično radimo i na Bliskom istoku, u Siriji i Iraku, a za Balkan je posebno bitno to što radimo na kulturnoj, religijskoj i etničkoj raznolikosti i suživotu. Naši su gradovi u prošlosti bili kulturno puno raznolikiji nego danas. Pogledajte samo BiH prije 20 godina, nakon rata došlo je do pročišćavanja gradova. Neki su gradovi čisto srpski, neki hrvatski ili bošnjački, što nije dobro. Prije 200 godina su i Solun, Skoplje i Istanbul bili etnički raznoliki. Smatramo da je budućnost u raznolikosti i to je naša vizija za Balkan.“ (Ahmet Davutoglu u izjavi za medije u regionu)⁵

Na pitanje „Koja je razlika između Otomanskog Carstva i otomanskog naslijeđa“, Davutoglu odgovara:

⁴ Semjuel Hantington, Sukob civilizacija (preoblikovanje svetskog poretka), drugo dopunjeno izdanje, str. 160, pasus treći.

⁵ Svijet na rubu, Turska više ne želi Europsku uniju (intervju sa Davutoglu A.), “Večernji list”, Zagreb, 12. 6. 2011.

„Povijest se ne može mijenjati. Što se dogodilo, dogodilo se. Ne samo na Balkanu, poput Srbije, nego i drugdje, na Bliskom istoku, sve do Katara, rastući uticaj Turske neki nazivaju neootomanizmom. Nikada, ni ja, ni turski predsjednik, ni turski premijer, nismo zagovarali neootomanizam. O tome među nama, dapače, nikada nije bilo ni riječi, niti je itko takvo što spominjao. Smatramo da su sve zemlje jednake i da nijedna nema pravo dominirati nad drugom, bez obzira na veličinu. No, to ne znači da mi ne branimo otomansku povijest. Kao povjesničar, često navodim da se u 16., 17. i 18. stoljeću svjetska politika vodila s Balkana. Otomanska država bila je i balkanska država. Mehmed-Paša Sokolović bio je Balkanac. Mehmed Ali Paša bio je iz Albanije. U mom rodnom gradu, Konyi, u potpuno turskom kraju, nema otomanskih džamija, nego sve potiču od Seldžuka. Ako pak odete u Sarajevo, Skoplje, Solun, vidjet ćete 10 puta više otomanskih građevina nego u Konyi ili u Kajseriju. Otomani nisu koristili izraz “Turci”, nego su bili uključeni svi balkanski krajevi. S različitih gledišta to se može kritizirati, ali se ne može zanijekati. Prije četiri ili pet stoljeća u balkanskim gradovima bila je prisutna široka lepeza etničkih pripadnosti. Ljudi nisu anđeli, pa ni povijest nije savršena. Balkanski narodi, dakle, ako vide svoju budućnost u suradnji, zajedno mogu opet biti vrlo uticajni u svjetskoj politici.“

Neosmanizam ili turske ambicije i naše frustracije?!

Mnogi se analitičari boje da će promjene nedemokratskog ustava, koji je 1980. donijela vojna hunta, biti slično nedemokratske, ovog puta inspirisane nacionalističkim i islamskim, umjesto sekularnim vrijednostima. Oxfordski profesor Kerem Oktem piše da bi, zajedno s prelaskom s parlamentarnog na predsjednički sistem, koji Erdogan priželjkuje (ali ga zbog sastava parlamenta ne može lako progurati), treći mandat mogao dovesti do jačanja AKP-ove hegemonije, te uspostave “suverene demokratije” ruskog tipa i jačanja islamske orijentacije i smanjenja građanskih sloboda.

Ohrabren trećom uzastopnom pobjedom, AKP se nekoliko sedmica nakon izbora obračunao s vojskom, iznudivši ostavke komandanta Generalštaba, te šefova kopnene vojske, avijacije i mornarice. Jedinu koji nije podnio ostavku je zapovjednik žandarmerije Necdet Ozel, koji je imenovan glavnim vojnim komandantom.

Turska vojska pola je vijeka gospodarila politikom, organizovala je vojne udare, svrgnula četiri vlade, zabranjivala je stranke, pri čemu je zadnji pokušaj bio onaj zabrane AKP-a prije tri godine zbog “ugrožavanja secularnog uređenja zemlje”, a vladajuća se stranka jedva izvukla odlukom Ustavnog suda u omjeru šest naprema pet. Vojska je 2007. godine pokušala blokirati i imenovanje Abdulaha Gula predsjednikom, pa se ove ostavke drže po-

četkom uspostave kontrole civilne vlasti nad vojskom. No neki analitičari upozoravaju da će za preuzimanje sistema starog 85 godina i sa prilično opreznim stavom i interesima velikih sila - biti potrebno puno više od nekoliko ostavki. Steven A. Cook iz američkog Odbora za međunarodne odnose napominje kako bi u tom cilju trebalo izmijeniti i ustav, zakone i vojne pravilnike prema kojima vojska ima obavezu intervenisati u politički sistem u slučaju „prijetnje sekularizmu“, te izvršiti vojni udar.

Bez obzira na domet ove pobjede nad vojskom, AKP polako, ali sigurno, već deceniju, provodi svoju temeljnu politiku kojoj je cilj priznavanje islamske kulture Turske i njezina integracija u političke strukture. Iako još nije uspjela stvoriti nove institucije temeljene na tim principima, turski se sekularisti konstantno osjećaju napadnutim, simboličkim ukidanjem zabrane nošenja muslimanske marame na univerzitetima. Taj lagani zaokret, tursko-američki sociolog, Cihan Tugal naziva „pasivnom revolucijom“, postepenom infiltracijom i širenjem socijalne mreže turskih islamista s margina prema centrima struktura moći.

U prvom mandatu AKP se koncentrisao na razvoj privrede, učinivši od Turske ekonomski najjaču islamsku državu i 16. ekonomiju svijeta. U Erdoganovom mandatu BDP po glavi stanovnika povećao se s 3910 na 10.000 dolara, a s ekonomskim rastom od 8.9 posto ona je iznad europskog prosjeka i svake pojedine članice. U drugom mandatu AKP je započeo istrage protiv „duboke države“, a sada i obračun s vojskom, istovremeno razvivši princip koji će i u studijama balkanskih naučnika dobiti jedinstveni naziv: „NEOOS-MANIZAM“ a njegova suština predstavljaće temelj nove unutrašnje i vanjske politike. Ovu doktrinu ugledni teoretičari i islamolozi sa naših prostora (prof. dr Darko Tanasković iz Beograda i prof. dr Srđa Trifković iz Čikaga) okarakterisaće kao: „kompleksnu makroideološku platformu prema kojoj današnja Turska, kao njegova legitimna civilizacijska naslednica, treba da reafirmiše celokupno duhovno, kulturno i političko nasleđe Osmanskog carstva kako bi u preraspodeli svetske moći i uticaja, koja je u toku, obezbedila i delotvorno igrala ulogu jednog od globalno značajnih međunarodnih činilaca“.

Kako piše dr Nora Fisher Onar, sa Sveučilišta Oxford, princip otomanizma zauzeo je mjesto kemalizmu koji je posljednjih godina u uzmicanju, a temelji se na ideji da povijesni afiniteti i geografska uvjetovanost mogu doprinijeti ekonomskim i diplomatskim odnosima. Ministar vanjskih poslova Ahmet Davutoglu tu je politiku opisao kao „nula problema sa susjedima“, privilegovanje odnosa koji su u interesu Turske, a ne nametnuti od strane vanjskih faktora. To znači da su učešće u NATO-u i članstvo u EU još uvijek važni, ali više ne toliko da bi se napustio cjelokupni identitet Turske kao muslimanske bliskoistočne zemlje. Ta se granica vidjela i u odbijanju Turske da

učestvuje u napadu na Libiju, kao i zauzimanju za stanovništvo palestinskih područja po cijenu ugrožavanja odnosa s tradicionalnim saveznikom Izraelom.

Iako AKP tvrdi da je proevropska orijentacija još uvijek njezina osnovna politika, ova nova paradigma ipak je rezultirala zahlađenjem prema Europskoj uniji, za što svakako nije zaslužna samo turska vladajuća stranka. Štoviše, ono je rezultat višedecenijskog europskog odbijanja Turske, uvijek sa novim opravdanjima, u pozadini kojih konstantno lebdi ksenofobija desnih europskih vlada, a rezultat čega je ogroman pad podrške turskog naroda ulasku u EU. Prema podacima Eurobarometra, 2004. pristupanje EU je podržavalo 62 posto turskog stanovništva, a prošle, 2010. godine samo 42 posto.

Kako navodi dr Firat Cengiz, profesorica prava s holandskog univerziteta Tilburg, izborni manifest AKP-a se u posljednjoj izornoj kampanji na samo dvije od ukupno 160 stranica bavio pristupanjem EU, pri čemu je podjednako prostora posvećeno deklarativnoj podršci ulasku i kritici Unijinog odbijanja da se zatvore neka poglavlja. Cengiz piše da su se i opozicione stranke podjednako škrto u svojim programima bavile Unijom, što sugeriše da članstvo u EU više nije prioritet nijedne turske političke stranke. Čak je turski ambasador u EU, Selim Kunalalp, u intervjuu "EU observeru" sredinom juna izjavio da "u odsustvu bilo kakve jasne perspektive pristupanja, Turska nema razloga da svoju legislativu mijenja u smjeru uskih standarda Europske unije".

Istovremeno i dr Omer Taşpinar, profesor nacionalne bezbjednosne strategije na Ratnom koledžu u SAD-u i direktor Turskog programa na Brookings institutu, ističe: "Neoosmanizam prihvata veliku, geostratešku viziju Turske kao efektnog i angažovanog regionalnog faktora koji pokušava da riješi regionalne i globalne probleme. Pošto koncept neoosmanizma može pobuditi imperijalnu agendu, jedno se mora razjasniti: Turska u ovoj neoosmanskoj paradigmi ne slijedi neoimperijalističku politiku koja ima za cilj oživljavanje Osmanskog carstva. Umjesto imperijalne nostalgije, neoosmanizam je u suštini projektovanje turske 'meke moći' (soft power) - most između Istoka i Zapada, muslimanska nacija, sekularna država, demokratski politički sistem i kapitalistička ekonomska moć. Kao francuski gaullizam, ona traži tursku veličinu (grandeur) i uticaj u vanjskoj politici."⁶

⁶ Turska srednjoistočna politika između neoosmanizma i kemalizma, Carnegie Papers, 10. septembar 2008. str. 29).

U drugom tekstu objavljenom u Today's Zaman 22. 9. 2008. pod naslovom „Neoosmanizam i kemalistička vanjska politika“ dr Tašpinar ukazuje na tri glavna elementa neoosmanizma, a to su:

1. Volja da se suoči s turskim muslimanskim i osmanskim nasljeđem kod kuće i u inostranstvu. To nije poziv za uspostavljanje islamske države u Turskoj niti turskog imperija na Bliskom istoku i na Balkanu. To je zalaganje za manje militantnu verziju turskog sekularizma i "meki" (soft) turski utjecaj na bivšim osmanskim teritorijama. Neoosmanizam otvara vrata za manje etnički koncept turkizma omogućavajući multietničku i kosmopolitsku prirodu države.

2. Osjećaj veličine i samopouzdanja u vanjskoj politici. Turska se vidi kao regionalna sila koja proteže svoj utjecaj na geografski prostor ranije Bizantije i osmanske države.

3. Prihvatanja i Zapada i islamskog svijeta. Otvorenost prema Istoku i prema Zapadu.

Vidljivo je da dr Tašpinar neoosmanizam dovodi u vezu s "mekom moći" (soft power). U teoriju međunarodnih odnosa ovaj termin uveo je Joseph Nye (Soft Power: The Means to Success in World Politics, 2004.) da označi "sposobnost nekog političkog tijela, koje ne mora nužno biti država, da utječe na djelovanje ostalih činilaca putem direktnog ili indirektnog, često kulturnog i ideološkog utjecaja i ohrabrenja". (Jeffrey Haynes, An Introduction to International Relations and Religion, Harlow: Pearson-Longman, 2007. str. 40). "Meka moć" je suprotnost "tvrdoj moći" (hard power) koja uključuje prinudne mjere kao što su oružane snage i ekonomska prinuda.

Upravo na toj tački utvrđuje se pogrešno imenovanje nove turske politike.

Turska politika na Balkanu nedvosmisleno je štetna: ona se pokazuje nesposobnom da shvati složenost odnosa u Bosni i Hercegovini i svojim političkim djelovanjem u Vijeću za implementaciju mira nastupa sa izrazito antisrpskih pozicija. Ta politika podržava proustašku politiku hrvatske vlade, podržava politiku secesije Kosova i kriminaliziranu „NATO“ političku tvorevinu tzv. Republiku Kosovo. Javno saraduje sa vladom u Srbiji a istovremeno duhovno odvaja Rašku oblast od Srbije i nameće lokalnog hodžu iz Novog Pazara kao partnera u pregovorima o ustavnom položaju Islama u Srbiji te organizaciji institucija i zajednica islamske religije u Srbiji. I u Makedoniji komunicira sa Albancima, nekritički podržava svoju manjinu u Bugarskoj i izaziva objektivne frustracije naroda koji su dugo bili pod turskom vlašću. Taj pokušaj da se prvo duhovno a zatim i teritorijalno integrišu „islamska os-

trva“ u Jugoistočnoj Evropi predstavlja projekat imenovan kao zelena transverzala.

Ali dok god ovu imperijalnu i štetnu tursku politiku nazivamo *netačnim imenima* iz kojih izvire samo teška istorijska iskustva i strahovi, a ne na naučnim argumentima bazirane definicije – (*neoosmanizam je takvo netačno i pogrešno ime*) sami sebi odričemo pravo ozbiljne kritike i isključujemo sebe iz dijaloga. To nije samo terminološko nego i teorijsko pitanje. Nije samo riječ o tome da se pod jednim pojmom, izrazom, podrazumijevaju sasvim različiti sadržaji, motivi i odnosi, već o nemogućnosti da se jasno definišu određene društvene pojave, a kritika tih pojava bez ikakvog razloga, učini nevjerođostojnom .

I danas, pod Eroganom, Turska je SEKULARNA REPUBLIKA – više sekularna od Bosne i Hercegovine, Hrvatske ili Njemačke. Ni na koji način, religija nije važna u javnom životu mada je prisutnija danas više nego juče. Obrazovanje isključivo pripada državi, religije tu nema ni u tragovima. I dalje je tu latinica – čak i na nivou simbolike, nema povratka fesa niti islamskog kalendara. Turska, naravno, ima ambicije da se pita i na Balkanu i u vlastitom okruženju – ona želi biti regionalna sila, ali takve ambicije ima i beznačajna Hrvatska – to želi i malena Slovenija, ni Tadićeva Srbija nije bez takvih ambicija.

Turska ne posjeduje nezavisnu vojnu silu, dio je NATO saveza i na svom tlu ima desetine hiljada američkih vojnika. Nema vlastitu vojnu industriju: javnost ne zna za postojanje autentičnih turskih aviona, brodova, tenkova ili pušaka. Ne prijeti nikome i ne koristi pritisak ili prijetnju kao instrument svoje vanjske politike.

Istovremeno, Turska je trajno podijeljena zemlja: kemalisti i islamisti su nepomirljivi – suniti predstavljaju ogromnu većinu ali gotovo 15 miliona Turaka su aleviti, dakle umjereni pripadnici šiitske verzije Islama. Uz sukob evropskog i azijskog mentaliteta i kultura – tu je i sukob sa Kurdima - Turska ima i previše problema za rješavanje.

Porast broja islamskih militantnih grupa i eskalacija terorizma na Balkanu nema nikakve veze sa Turskom. Ima veze sa Saudijskom Arabijom, kao što će imati puno veze sa novim političkim strukturama vlasti u islamskom svijetu Azije i Afrike. Turska je žrtva terorizma – ne samo od strane Kurdistanske radničke partije nego i El Kaide.

Pogled iz Sarajeva prema Turskoj potpuno je drugačiji od pogleda iz Beograda; pogled iz Rijada, Damaska ili Teherana, i njihovo viđenje Turske

politike je priča za sebe. Način na koji islamski svijet gleda na Tursku suprotstavljen je našem pogledu.

Ako ove činjenice analizirate u kontekstu izjave glavnog pomoćnika Vrhovnog vođe Irana, general-potpukovnika Jahja Rahim–Safavija, koji je uputio oštru poruku Turskoj: „Turska mora radikalno promijeniti svoju politiku prema promociji muslimanskog sekularizma u arapskom svijetu, prema odbrambenom štitu NATO-a i prema Siriji ili će se suočiti sa problemima u odnosu prema svom i susjednim narodima. Poziv turskog premijera Arapima da usvoje turski sistem je neočekivan i nezamisliv“⁷, to dodatno pokazuje koliko je važan turski sekularizam, jer Islamska zajednica nema tradiciju razlikovanja političkog i vjerskog, nego smatra da se islamska načela trebaju oživotvoriti i u političkom životu. Ono što je u hrišćanstvu teologija to je za Islam pravo – dakle funkcionalni izraz same vjere. Politički islam zato jeste veliki izazov za sekularni život Europske unije. Izazov je tim veći jer broj muslimanskog stanovništva unutar Europske unije stalno raste, pa islamska vjerska zajednica danas predstavlja važan faktor društvenog života u većini europskih zemalja uprkos tome što politički poredak Euvropske unije jasno odvaja religiju od politike i gradi sekularnu demokratiju utemeljenu na načelu građanstva i poštivanju ljudskih prava. Ključno je pitanje: može li se islam uklopiti u ovaj politički okvir?! Može li se na neki način „europeizirati“? Istina: Turska više nije ona ista zemlja na kakvu je Zapad navikao, jer više ne moli za priključenje Europskoj uniji.

Za razliku od naših prostora, gdje je bogohulno tragati za alternativom kad je u pitanju ulazak u Europsku uniju, muslimanska Turska maksimalno iskorištava svoj geostrateški položaj, a evropsko oklijevanje da je primi u svoj blok okreće u vlastitu korist. Kako piše u izvještaju Evropskog vijeća za vanjske odnose, Turska danas više nije na periferiji Zapada nego zemlja koja je u samom središtu zbivanja. Ona vodi ekonomsku i bezbjednosnu politiku u više pravaca: ne zaboravlja ni SAD ni Evropu, ali se okrenula i arapskom svijetu. Veze s Rusijom su na najvišem nivou, a turski privrednici raširili su se širom Afrike, štaviše, stigli su i do Latinske Amerike. Također, turska se privreda uspješno izvukla iz ruku globalne krize uz odličan privredni rast od devet posto u 2010. godini, uz vrlo dobre prognoze za budućnost. BDP po stanovniku je u posljednjoj deceniji sa 6000 narastao na 14.243 dolara. Privreda je šesta prema veličini u Europi, a na svjetskom nivou zauzima 16. mjesto. Od 2002. godine i dolaska na vlast, umjereno islamistička Stranka pravde i razvoja premijera Tayyipa Erdogana izaziva vojsku i birokratski sistem,

⁷ Novinska agencija Mehr 8.10.2011. godine, intervju sa glavnim pomoćnikom Vrhovnog vođe Irana

a istodobno približava zemlju evropskim demokratskim vrijednostima. Turska je drugačija – ne liči više ni na sebe iz ranijeg perioda i sve više ispoljava različite pristupe i u odnosu na evropske zemlje. Ona ne pita za „svoj“ stav ni Brisel ni Vašington – a to nije nužno ni potpuno negativno.

Čak i Erdoganovi protivnici podržavaju viziju njegove vlade o snažnoj Turskoj koju svijet poštuje. Promjene ustava o kojima se toliko govori uglavnom se odnose na sudstvo i vojsku, i dalje jake oslonce sekularne Turske. U toj je zemlji vojska dugo smatrana glavnim čuvarom sekularnog poretka i glavnim tamponom između države i islama, ali je znatno oslabila zbog slučaja planiranja državnog udara. Erdoganova vlada glavni je rival tog tampona kroz religioznu i konzervativnu politiku. Erdoganova stranka tvrdi da će ustavne promjene ojačati demokratizaciju Turske i vladavinu naroda, te zemlji donijeti ustav u skladu s kojim će s europskim normama Turska nastaviti svoj dugačak put u evropske integracije. Uprkos tom dugačkom putu punom prepreka, mnogo građana i dalje podržava tursko članstvo u Europskoj uniji.

Ahmed Davutoglu, ministar vanjskih poslova Turske, autor knjige o “strateškoj dubini“, u kojoj je mnogo govora o “multidimenzionalnoj politici“, jasno i potpuno, slijedi drugačiji pravac od svojih prethodnika, koji su uglavnom bili djeca činovnika iz Ankare i zapadne Turske, kemalistički odgojeni i potpuno koncentrisani na NATO, Europu i SAD. I Davutoglu, i predsjednik Turske Abdullah Gül, potiču iz centralne Anadolije, obojica su pripadnici nove elite koja nije iskompleksirana zbog pripadnosti Islamu. Davutoglu je maturirao na jednoj njemačkoj školi u inostranstvu, perfektno govori arapski i bio je profesor na jednom islamskom univerzitetu u Maleziji. Po njemu je isključiva orijentisanost ka Zapadu nezdrava za zemlju kao što je Turska. Da bi ozdravila, Ankara mora da uspostavi dobre odnose sa svojim komšijama i ne smije se bojati kontakta sa državama i organizacijama koje su na crnim listama Zapada. Pri tome se Turska često poziva na svoju osmansku zaostavštinu: respektabilna regionalna sila na Bliskom istoku gdje je nekad bilo Osmansko carstvo.

Domaća štampa Davutoglua označava kao “turskog Kissingera“. Erdogan i Gül ga nazivaju “hodžom“. Sve jasnije, turska vanjska politika nosi njegov pečat: na njegovu inicijativu uspostavljeni su pregovori između Sirije i Izraela koji su prekinuti 2000. godine. Turci kažu da su u ratu u Gazi više postigli nego bliskoistočni veterani. Čak i to da Hamas pristane na izraelske uslove pri prekidu vatre je zasluga Ankare. Prekid Erdoganove diskusije u Davosu sa izraelskim predsjednikom Peresom učvrstilo je njegov glas kao prijatelja Palestinaca.

Kada je u Libanu u maju 2008. godine došlo do uličnih borbi između Hezbollaha i pripadnika prozapadne vlade, Erdogan je lično vodio pregovore o primirju. Na Kavkazu, gdje je često dolazilo do sukoba interesa Turske i Rusije, Ankara se nalazi na kursu deeskalacije: nakon rata u Gruziji turska vlada je posredovala u razgovorima između predstavnika Tbilisija i Moskve. S posebnom “mapom puta” Turska želi da uspostavi diplomatske odnose sa Armenijom završavajući na taj način eru dugogodišnjeg neprijateljstva. Na Afričkom rogu je turska mornarica preuzela komandu nad tzv. “Task Force 151” koja je zadužena za borbu protiv somalijskih gusara. Istovremeno je i šiitski vođa iz Iraka, Muktada el-Sadr, koji se u javnosti nije pojavio od 2007. godine, zvanično posjetio Ankaru. Davutoglu je po njega poslao svoj privatni avion. Ako se u obzir uzme višedecenijska nezainteresovanost Ankare za svoje južne i istočne komšije, onda se radi o radikalnom zaokretu.

Turskim kritičarima koji u svakom približavanju arapskom svijetu vide napad na zaostavštinu Kemala Atatürka, odgovara Hakki Akil, turski ambasador u Abu Dabiju. Po njemu je Turska primijenila politiku “blagog pritiska” proširujući svoju sferu uticaja od Balkana do Hindukuša, i time omogućavajući protok ruske, kaspijske i iranske nafte i gasa do Zapada, gradeći stanove i aerodrome u sjevernom Iraku. Novi politički kurs Ankare morao bi se svidjeti Europi: politička stabilnost, siguran energetska koridor i pouzdan partner na jugoistoku – to je sve u “fundamentalnom interesu EU”, kako je njegov šef Davutoglu izjavio nedavno u Briselu. U stvarnosti svi akteri znaju da Turska u dogledno vrijeme nema izgleda da postane punopravni član evropskog kluba – i da ga vjerovatno nikada neće ni imati. Naravno da u Briselu ovo niko ne želi javno priznati. Predsjednik EU komisije Barroso redovno ponavlja da se “EU drži pregovora o pristupu Turske”. Ali napretka u tim pregovorima nema. Turska je napravila “samo minimalni napredak”, kako se kaže u jednom internom izvještaju. Već odavno su se neke EU zemlje oprostile od zamisli da će Turska ikada biti u njihovim redovima. U Bavarskoj se članovi vladajuće socio-kršćanske stranke na predizbornim skupovima jasno zauzimaju za parolu “Ne Turskoj”. Za vrijeme boravka francuskog predsjednika Sarkozyja u Berlinu, kako on tako i njegov domaćin Angela Merkel, jasno su dali do znanja da članstvo Turske u EU nije poželjno. Po riječima njemačkog EU političara Elmara Broka, danas je Turska važnija za Evropu “nego je to bila za vrijeme Hladnog rata”. I time je Europa u dilemi: što se Turska zbog EU frustracija više angažuje oko svojih istočnih komšija – time je vrednija za Zapad. Po njemu, Evropa “mora sve učiniti da zadrži Tursku”. Kršćanski demokrate Brok i drugi EU parlamentarci zalažu se za status Turske kakav ga danas ima Norveška: saradnja u unutrašnjoj trgovini, bezvizni režim putovanja, saradnja policije ili zajednički naučni programi – Turska je svugdje dobro došla. Ali da ne postane članica EU.

Neozbiljno bi bilo rusko prisustvo na Balkanu ili modernu rusku politiku odrediti kao reinkarnaciju Sovjetskog Saveza, Varšavskog bloka i socijalizma, a Evropsku uniju oglasiti *neofašističkom tvorevinom* u kojoj ključnu ulogu i korist imaju Nijemci i njihova država – mada ne bi bilo teško naći određene argumente i za ove teze.

Jasno je da ova, nova turska politika, koja opravdano izaziva „osjećaj istorijske nelagode“, nema fobiju od integrisanja u drugačiji kulturni i civilizacijski milje u kome bi predstavljala manjinu u svakom pogledu i da je spremna biti dio nečeg puno većeg i značajnijeg, a ostati manjina – te da su fobije i predrasude ipak ostale na evropskoj strani.